

NA FRONTI

revija za vojaško zgodovino

številka 7 / marec 2012

ISSN 1580-7282

VIKTOR ULLMANN - VOJAK IN GLASBENIK

Vili Prinčič

Medtem ko je vojna ob reki Piavi še vedno divjala z nezmanjšano silovitostjo, se je v naše kraje počasi že začelo vračati vsakdanje življenje. Tako smo leta 2007 proslavili 90-letnico konca bojev v Posočju. Tej obletnici je bila posvečena cela vrsta pobud, med katerimi so bili tudi koncerti, ki naj bi obudili spomin na glasbene večere, ki so jih v zaledju fronte prirejali v zadnjih mesecih vojne. Tem koncertom je v mnogih primerih dal zagon priznani pianist

Viktor Ullmann. Po bitki pri Kobaridu je bil premeščen v Trst, kjer je z virtuoznim madžarskim violinistom Jozsefom Szirmajem osnoval orkester in z njim na glasbenih večerih za častnike na oddihu in tudi za tamkajšnje prebivalce nastopal po raznih kulturnih domovih in cerkvah v mestu in okolici.

Ko je leta 2007 prišlo do ponovitve enega od omenjenih

koncertov, in sicer koncerta v Narodnem domu v Barkovljah pri Trstu dne 23. marca 1918, je marsikdo šele takrat spoznal veličino Viktorja Ullmanna, ki je bil med prvo svetovno vojno mlad pianist, po vojni pa se je uveljavil na evropski glasbeni sceni ter postal ugleden in spoštovan mojster na črno-belih tipkah. Ves ugled in vsa slava pa sta nemudoma splahnela, ko so njegovo domovino zasedli nacisti. Viktor Ullmann je čez noč postal naveden „židovski izmeček“, za katerega ni bilo več prostora v družbi, ki je bila namenjena zgolj pripadnikom čiste arijske rase. Njegova življenjska in umetniška pot je zanimiva in ovenčana s slavo, njen konec pa nadvse tragičen.

Viktor Ullmann je luč sveta zagledal 1. januarja 1898 v ulici Berggasse št. 18, v starem delu češkega mesta Tešín (nem. Teschen), nedaleč od poljske meje. Njegov oče Maximilian je začel kariero v avstro-ogrski vojski in postal polkovnik z dolžnostmi generala. Po prvi svetovni vojni je bil odlikovan in dobil baronski naslov – baron von Tennfels. Viktorjeva mati Malwine Billitzer je

bila doma z Dunaja. Oba starša sta bila judovskega rodu, a sta takoj po poroki prestopila v katoliško vero, kar naj bi Maximilianu omogočilo, da bi lahko napredoval v vojaški karieri. Judje so namreč lahko opravljali vojaško službo, onemogočeno pa jim je bilo nositi višje vojaške čine. Viktorja so 27. januarja 1898 krstili v katoliški cerkvi v Tešinu. V krstni knjigi je bil vpisan kot Viktor Josef Israel Ullmann.

Avstro-ogrska vojaška godba pri Humarjih, maja 1917 (zbirka Egon Valantiča)

Po končani osnovni šoli v Tešinu se je z materjo preselil na Dunaj in se vpisal na elitno gimnazijo Rasumofsky. Ker je bil glasbeno nadarjen, je obiskoval šolo klavirja pri Josefu Polnauerju. Pri sedemnajstih letih je že dirigiral svojemu prvemu koncertu. Maja 1916 je položil maturo, a je bil mobiliziran in poslan na soško fronto, kjer je ostal

do razpada avstro-ogrske monarhije. Najprej je s svojo topniško baterijo pristal na bovškem bojišču, kjer je bil priča strašni plinski moriji ob avstrijsko-nemškem preboju pri Kobaridu. Videno gorje se mu je za vedno vtisnilo v dušo in je bil od vojnih grozot do smrti obseden. Vojne izkušnje so tudi zaznamovale vse njegovo kasnejše ustvarjanje.

Preživljanje prostega časa vojakov je med prvo svetovno vojno načrtovalo in nadzorovalo ministrstvo za propagando in sam vrhovni štab avstro-ogrske vojske. V to področje so spadale tudi kulturne dejavnosti, ki so zajemale projekcijo filmov, gledališke, baletne in operne predstave, pa tudi koncerte in druge prireditve. Ministrstvo je v zaledju bojišč prirejalo tudi večje turneje umetniških skupin s programi, ki so jih morale „blagosloviti“ pristojne oblasti. Vmes je namreč velikokrat posegla stroga in neizprosna cenzura in iz programa črtala to ali ono točko. Iz raznih poročil izhaja, da je prepovedala nastope celo Dunajske državne opere in Burgtheatra. Kakšno pomembnost je kakovosti in primernosti programa posvečalo pristojno ministrstvo, dokazuje tudi podatek,

da sta o glasbenih programih odločali komisiji na Dunaju in v Budimpešti: dunajsko je vodil Bernhard Paumgartner, budimpeško pa Bela Bartok. Neredke divizije so imele v svoji sestavi častnika za glasbeno in kulturno dejavnost, ki je imel nalogo poročati na Dunaj, znotraj enot organizirati umetniške ansamble ter zbirati pesmi in zgodbe, ki so jih pisali vojaki. Eden od teh častnikov za glasbo je postal tudi Viktor Ullmann, potem ko je zapustil bovško bojišče.

Kot rečeno, je bil po 12. soški ofenzivi premeščen v okolico Trsta. Takrat je prijateljski pisal na Dunaj: „Hiša, v kateri stanujem, je ob morju, tako da se mi pogled izgublja tam daleč v modrino – v neskončnost. Levo je Trst in pristanišče, desno pa Miramar.“ V teh pismih piše tudi, da je na sprehodih po Miramaru gledal na Devinski grad in se spominjal na pesnika Rilkeja, ki je tam napisal 10 *Devinskih elegij*. Zato se je Ullmann tudi odločil, da bo uglasbil Rilkejevo *Pesem o ljubezni in smrti korneta Krištofa Rilkeja*.

Viktor Ullmann je torej v Trstu z madžarskim violinistom Jozsefom Szirmajem osnoval duet. Glasbeni večer v Barkovljah in tudi drugi glasbeni utrinki v okolici Trsta so spadali med programirane oblike kratkotrajnega oddiha vojakov in častnikov. V tistem času je sicer orožje na soški fronti že utihnilo, a na reki Piavi so se boji nadaljevali. Takrat so Avstrijci za svoje častnike, ki so prihajali na počitek s fronte, prirejali koncerte z namenom, da bi jim lajšali gorje, ki so ga dolge tedne in mesece doživljali v prvih bojnih črtah. Dvajsetletni častnik Viktor Ullman je za klavir in violino priredil vrsto skladb Mozarta, Händla, Beethovna, Bacha, Schuberta, itd.

Kljub odlikovanjem za hrabrost in požrtvovalnost se je Ullmann iz vojne vrnil globoko prizadet in prepričan v absurdnost vojn. Udeleževal se je glasbenih seminarjev in veliko komponiral. Bil je dirigent in direktor Opere v češkem mestu Usti nad Labem (nem. Aussig), nekaj let je preživel v Pragi, postal direktor in dirigent Züriškega teatra in s svojimi kompozicijami zaslovel po vsem svetu. Prejel je več mednarodnih priznanj in nagrad. Toda nacizem je bil že krepko na pohodu in evropski Judje so bili zapisani popolnemu iztrebljenju. Kljub temu da so Viktorjevi starši že pred skoraj petdesetimi leti prestopili v katoliško vero, so Ullmannovi še vedno veljali za prebivalce judovskega rodu. Slavnega glasbenika Viktorja Ullmanna so septembra 1942 aretirali in odpeljali v nacistično koncentracijsko taborišče v Terezinu (nem. Theresienstadt), mesto na severozahodu Češke. Tam se je vključil v gibanje za prosti čas, organiziral glasbeno šolo in seminarje ter za sotrpine prirejal koncerte, da bi jim tako vlival voljo do preživetja in da ne bi čustveno in razumsko otopeli. V dveh letih je veliko komponi-

ral. Med skladbami, ki jih je ustvaril v taborišču, velja predvsem omeniti dokončanje že omenjene uglasbitve Rilkejevega dela in melodramsko opero *Cesar Atlantide* (Der Kaiser von Atlantis). V tem delu obravnava strah pred večnim tiranstvom in obenem poziva k ohranitvi svobodomiselnosti človeškega uma, čeprav je telo zasužnjeno. Jasno, da delo ni bilo po godu nacistom, zato so ga 16. oktobra 1944 odpeljali v Auschwitz, kjer je bil dva dni kasneje usmrčen v plinski celici. Za njim je ostalo delo upornega in svobodomiselnega duha – umetnika 20. stoletja.

Podatke o Viktorju Ullmanu je zbral pobudnik spominskih poletnih koncertov leta 2007, režiser, kulturni in družbeno-politični delavec, Marjan Bevk iz Nove Gorice. Za izjemne glasbene večere sta takrat poskrbeli pianistki Margareth Babinsky in Hsin Huei Huang ter violinistka Annelie Gahl. Vse tri so prihajale iz dunajskih glasbenih krogov. Zgodbo o Viktorju Ullmanu pa je pripovedoval slovenski gledališki igralec Primož Jere.

PROGRAMM

des am **Samstag, den 23. März 1918**, im Saale der
 „Obrtniško društvo“ (Narodni dom) in Barcola (Riviera
 Nr. 82.) stattfindenden

MUSIK-ABENDS

1.	Schubert	Adagio aus dem Oktett
	Mozart	Menuett.
	François Schubert		L'abeille (die Biene).
	Loellly	Menuett.
	Händel	Praeludium.
2.	Beethoven	Sonate a moll
			Presto – Andante scherzoso, piu allegretto – Allegro molto,
	Bach	Sonate a moll
			Adagio. Allegro – Andante – Allegro.
3.	Händel	Bourée.
	Dittersdorf	Deutscher Tanz
	Ph. E. Bach	Menuett.
	Händel	Gigue.

Violine . . . Jozef von Szirmai — Klavier . . . Viktor Ullmann

Beginn 7^h45 abends.

Eintritt K 1.— pro Person

Das Reinerträgnis wird den armen Kindern von
 Barcola und dem Invalidenfond des Fest. Art. Baons. 5.
 überwiesen.

Oberzahlungen werden dankend angenommen.

Program za koncert, ki je bil 23. marca 1918 v Narodnem domu v Barkovljah. (arhiv Vilija Prinčiča)

NA FRONTI, revija za vojaško zgodovino, številka 7, marec 2012

Izdajatelj: Društvo soška fronta Nova Gorica, ul. Nikole Tesle 19, Šempeter pri Gorici, **glavni urednik:** Simon Kovačič, **odgovorni urednik:** Tadej Munič, **uredniški odbor:** Vinko Avsenak, Simon Kovačič, David Erik Pipan, mag. Renato Podbersič ml., Vili Prinčič, **lektor:** Vinko Avsenak, **oblikovanje in priprava za tisk:** A-media d.o.o., **tisk:** P.S.M.

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji. Prepovedano je vsako kopiranje in razmnoževanje brez pisnega dovoljenja uredniškega odbora in avtorjev prispevkov.

Na naslovnici: Avstro-ogrška vojaška dopisnica z ročno narisanim motivom (iz zbirke Davida Erika Pipana)

Na zadnji strani: Značka 1. gorskega strelskega polka (iz zbirke Aleksandra Hvaliča)

www.drustvo-soskafronta.si